

FÖLDI TAMÁSRÓL (1929–2007) ÉS AZ ACTA OECONOMICÁRÓL

Laki Mihály

szociológus

A hetvenes évek végén, amikor megismertem, egyszerre készített négynyelvű szakszótárt¹ (nemzetközi szakértő és tanácsadó csapat élén), vezette a Közgazdasági Információs Csoportot (KICS),² és jegyezte annak kiadványait, valamint szerkesztette az általa 1966-ban alapított *Acta Oeconomica*-t. Nem volt ez túlzott feladathalmaz. Földi Tamás képes volt párhuzamosan és hosszú időn keresztül több fontos ügyet kézben tartani, programot vezetni. Nem vészelt el a részletekben, ura volt a helyzetnek, és kiaknázza az egymás mellett futó tevékenységei pozitív kölcsönhatásait.

Az eredetileg orosz, német, francia, majd fokozatosan kizárólag angol nyelvű, jórészt

hazai szerzők közgazdasági tanulmányait, könyvismertetéseit a külvilág elé táró *Acta Oeconomica* belső munkarendje jól mutatja Tamás menedzseri és szervezői elveit.

A fordítások szervezéséért, ellenőrzéséért, s a cikkek végső formába öntéséért Lorsch Katalin nyelvi szerkesztő felelt. Előbb sok éven át Szamuely László, majd a nyolcvanas évek közepétől én figyeltem rendszeresen a magyar nyelvű közgazdasági és szociológiai folyóiratokat, elsősorban a *Közgazdasági Szemlé*t, a *Külgazdaságot*, a *Gazdaságot*, a *Pénzügyi Szemlé*t és a *Valóságot*. A mi dolgunk volt a külföldről nem túl gyakran érkező vagy felkérésre írt cikkek, könyvbírálatok olvasása is.

¹ Földi „hosszú éveken át elképesztő szellemi energiával dolgozott egy négynyelvű közgazdasági értelmező szótáron, amelyik elsősorban nem egyik nyelvről a másikra, hanem a tervgazdaság gondolatvilágából kiindulva a piacgazdaságéra és *vice versa* fordította le és értelmezte a közgazdász szakma alap kifejezéseit.” (Richter, 1999, 380–381.)

² „A hetvenes évek közepén, a reformok apálya idején ismét járatlan útra lép. Létrehozza, kiverekszi a Közgazdasági Információs Csoportot, vagy ahogy a szűkebb szakma ismeri: a KICS-et, egy miniatűr szakmai műhelyt, ahol a közgazdaságtant és a publicisztikát sajátosan kombináló tanulmányok készülnek a kelet-európai országok gazdasági helyzetéről, az ottani reformok állásáról, a Közös Piacról és az Egyesült Államok gazdaságáról, a kelet–nyugati kapcsolatok különféle aspektusairól, de olyan egzotikus témákról is, mint az atomenergia környezetvédelmi kérdései vagy a szovjet kato-

nai ipari komplexum gazdasági jelentősége. Ezekről és még igen sok más témáról akkor jelennek meg a KICS anyagai, amikor nincs még kialakult kép a szakmai-politikai köztudatban az adott téma majdani jelentőségéről, amikor még nem kristályosodtak ki az értékítéletek, magyarul szólva, amikor legtöbbször még komoly tétje van annak, hogy Magyarországon a gazdasági döntéshozók kitől és mit hallanak először egy adott témakörben. A tanulmányokat a témák sokrétűsége ellenére összefűzi egy közös szál: a progresszió melletti kiállás, a feltétel nélküli reformelkötelezettség és a szókimondás igénye. E pozitív vonásoknak azonban komoly áruk van. A tanulmányok a szerzők és a szerkesztők neve nélkül jelenhetnek meg, és viszonylag szűk körben terjeszthetők. A nyilvános fórumokon gyakran az eredeti tanulmányok megszelídített változata jelenhet csak meg, de néha az sem. A *balhét*, ha van, a KICS vezetője, Földi viszi el.” (Richter, 1999)

Évente mintegy kétszázötven-háromszáz cikk, könyvismertetés közül válogathattunk. Közülük harmincat-negyvenet javasolhattam közlésre a kezdetben havonta, majd negyedévenként, odakerülésemkor csak évente kétszer megjelenő folyóiratba. A finomhangolást, a végső válogatást, a külföldi szerzők műveinek értékelését már a főszerkesztő Földi Tamással és Lorsch Katalinnal hármasban végeztük. (Volt pénz a cikkek fordítására, illetve az angol nyelven leadott cikkek nyelvi ellenőrzésére.)

Ez volt a formális munkarend, ám Földi nem a rendszeres munkaértekezleteinken kapcsolódott be a szerkesztésbe. Már az alapításkor, majd folyamatosan „karbantartotta” a formálisan a Tudományos Akadémia által delegált szerkesztőbizottság összetételét. Gondosan ügyelt, hogy a pártközpont emberei, a hivatalos marxista-leninista tudomány, lehetőleg nem agresszív és nem fundamentalista, képviselői mellett a nyugatos irányzatok (a kvantitatív, ill. az összehasonlító közgazdaságtan) hazai művelői és az úgynevezett *reformközgazdászok* is ott legyenek a testületben.

Rendkívül ritkán, főként formális okokból hívta össze a bizottság ülését. Arra hivatkozva, hogy a folyóiratban jórészt máshol korábban közölt írásokat adunk közre, tudatosan nem alkalmaztuk a névtelen lektorálás Nyugaton és ma már hazánkban is helyesen és általánosan elterjedt módszerét.

A mai szemmel önkényes és a szerkesztőknek jelentős befolyást biztosító gyakorlat nem Földi Tamás vagy a szerkesztők hatalomvágyát, sokkal inkább a cenzúra kiiktatását vagy legalábbis csökkentését szolgálta. Földi tudatosan egyfajta meritokratikus cenzúrát állított szembe a hivatalossal. Ha a hatalom közlési gyakorlatának nehezen kitapintható határait súroló vagy átlépő cikket akartunk közölni, például egy Magyarországon vagy egy másik

szocialista országban közlési tilalom alatt álló vagy a hivatalosság által támadott szerzőtől, akkor Földi a szerkesztőbizottság megbízható, értsd: a közlési határok tágítását támogató tagját kérte fel előbb informális úton, majd formálisan a (pozitív) véleményezésre.

A közlési határok átlépésének, tágításának általa is alkalmazott másik módja volt, hogy egyes, a szocialista rendszer működését, alapvető tulajdonságait bíráló írásokat a vitarovatban közölte a folyóirat. A hatalom kifogásait vagy dorgálásait ekkor azzal hárította el, hogy a „helytelen” nézetek bírálatára éppen ebben a rovatban van szükség, örömmel várjuk az ilyen írásokat. (Soha nem érkeztek meg.)

Időről időre Földi a szocialista gazdaság működését, növekedési vagy túlélési esélyeit firtató körkérdést intézett a hazai és a nemzetközi szakmai közösség mértékadó tagjaihoz. Itt módjában állt olyan kelet-közép-európai szerzőket is rátenni a listára, akiket hazájukban közlési tilalom sújtott, vagy teret adni egy szocialista országban megjelenő folyóiratban a rendszerrel nem rokonszenvező nyugati szakértők nézeteinek közléseinek.

Földi eközben időnként meghátrálásra kényszerült, máskor a közlés „kiegyensúlyozottságának” olyan szerzők cikkeinek közlése volt az ára, akikkel aligha rokonszenvezett.

Miért vett részt ilyen játszmákban, milyen hasznokat remélt ettől a közlési gyakorlattól? (Amennyire láttam, e harcmódor jellemezte az általa vezetett KICS közlési politikáját is.)

Biztos, hogy szerette a sikert. Jó érzés lehetett a számára, hogy a hetvenes és a nyolcvanas években nemcsak tekintélyes nyugati szovjetológusok, de a térség kutatói is rendszeresen olvasták a folyóiratot. Hosszú éveken át az *Acta* volt az egyetlen olyan kelet-európai folyóirat, amelynek cikkeit a *Journal of Economic Literature* kivonatolta. Gyakran emle-

gette, hogy egyedül Japánban hatvan példányt rendeltek az *Acta Oeconomica*ból, miközben a Szovjetunióban a tudományos műhelyek és hivatalok illetékeseinek egy időre megtiltották az előfizetését. Az is erőt adhatott neki, hogy tudta, a különösen mostoha sorsú csehszlovák és keletnémet közgazdász kollégáink kézről kézre adták a folyóirat példányait.

Mindez fontos, de nem kielégítő magyarázat szerkesztői magatartására. E legendásan művelt és tájékozott, nagy szakmai kapcsolati hálót építő és karbantartó társadalomtudós ismerte és nyomon követte a főáramú közgazdaságtan eredményeit, divatjainak és szemléletének módosulásait. A főáramot készségesebben követő folyóiratként talán még nagyobb elismertséget vívott volna ki az *Acta*, ám Földi Tamás elzárkózott ettől a lehetőségtől. Épp a kelet-közép-európai társadalomtudósok sajátos szemléletének, módszereinek közreadását tekintette a folyóirat egyik legfontosabb feladatának. Tőlük remélte a létező szocializmus gyakorlatának, működésmódjának a dokumentálását is, amit történészként ugyan csak a folyóirat fontos feladatának tartott.

Persze politizálni is akart a lappal (és a KICS-csel). Vérbeli *homo politicus* volt; szenvedélyesen elemezte és értelmezte a hazai és nemzetközi politikai eseményeket. Nem volt az MSZMP tagja, nem vállalt politikai szerepet, de nem tett le arról, hogy a maga eszközeivel befolyásolja a politikai folyamatokat.

Nem könnyű rekonstruálni, hogy milyen változásokat tartott szükségesnek, és milyen változások érdekében vett részt az előbb vázolt közléspolitikai játszmákban Földi Tamás a 70-80-as években. Az *Actából* és a KICS kiadványaiból kiderül, hogy Földi a gazdasági reform elkötelezett híve volt. Soha nem rejtette véka alá, hogy meggyőződéses szociáldemokrataként a reform célját, az egypártrendszerrel

kombinált korlátozott piacgazdaságot csak a realitások diktálta „második legjobb” megoldásnak tartotta.³ A reform esélyeit illetően sem voltak illúziói. A párt ún. *reformszárnyát* és ennek vezetőit csak addig érdekelte a piaci reform, amíg attól politikai hasznokat – legitimációs bázisuk növekedését – reméltek. Földi azonban – és itt újból a szociáldemokrata hagyomány működött – szilárdan hitt a tanítás, a felvilágosítás erejében. Úgy gondolta, hogy a folyóiratban és persze elsősorban a KICS kiadványsorozatában közreadott tanulmányok, cikkek lassan, fokozatosan megváltoztatják a magyar politikai-gazdasági vezető csoportok szemléletét, gondolkodását. Céljai megvalósítását gondosan ápolt kapcsolati háló segítette. A hálót építő Földi legfontosabb szempontja a hozzáértés és a tudás volt. Meghódította és megtartotta a fontos munkatársakat, szakértőket, üzleti, politikai partnereket.

Hosszú távra építkezett, hisz sokunkhoz hasonlóan nem adott komoly esélyt annak, hogy a szocialista rendszer összeomlik. A rendszerváltást lelkesen üdvözölte, s 1989-ben szinte elsőők között csatlakozott (tanácsadóként, majd a párt döntéselőkészítő háttérintézetének vezetőjeként) az átalakításban fontos szerepet játszó Szabad Demokraták Szövetségéhez. Eközben újra kellett gondolnia az általa igazgatott, létrehozott szerkezet további működését és feladatait. Nemcsak a KICS és a többnyelvű szótár további finanszírozása vált bizonytalanná, funkciója részben vagy teljesen feleslegessé, de alaposan megváltoztak az *Acta* működésének és működtetésének a feltételei is.⁴ Az *Acta Oeconomica*t addig finan-

³ Földi Tamást a szociáldemokrata pártba az ott fontos szerepet játszó apja vitte el a második világháború alatt vagy után. Hamarosan Justus Pál munkatársa lett. Földinek a Szociáldemokrata Pártban végzett munkája külön emlékeztést érdemelne.

szírozó Akadémiai Kiadó „piaci alapokra” kívánta helyezni az akadémiai folyóiratok forgalmazását. Többek közt a tartósan nyereséges *Acta Oeconomica*nak kellett volna eltartania veszteséges laptársait. E helyzetben cikkek mind költségesebb fordítására sem volt mód.

A hazai szerzők egy része nemcsak e kétségtelen előny megszűnése miatt fordult el a folyóirattól. A nemzetközi publikációs listákon ugyan jegyzett, de közepes tekintélyű *Acta* addigi formájában mind kevésbé volt versenyképes. A tudományos teljesítmény értékelésében egyre nagyobb szerepet kapott a megjelenés a lektorált cikkeket közlő angol nyelvű nyugati szakfolyóiratoknál. Magyarul publikálni már nem javította a korábbi mértékben az előmenetel esélyeit. A demokratikus fordulat után az addig erősen cenzúrázott kelet-közép-európai folyóiratok is vonzó publikációs fórummá váltak. Földi azt is tudta: az érdeklődés csökkenése szoros kapcsolatban állt azazal is, hogy Magyarország már nem a szovjet befolyási övezet reformkísérleteinek a terepe, csupán egy az átalakuló országok közül.

Földi átlátta a folyóirat működésének kedvezőtlenül változó feltételeit. Ezekkel szembeállítva az *Acta* erőnyeit és előnyeit – piaci bevezettségét, hagyományait, szakmai elismertségét –, a lap megmentésére és megújítására tett kísérletet. Tudta, hogy gyors intézkedései, a szerkesztőség átalakítása, a névtelen lektorok rendszerének bevezetése szükséges, de nem elégséges feltételei a túlélésnek. Földi a nyugatiak dominanciáját csökkentő regionális szakfolyóirattá alakította volna az *Acta*

⁴ „A rendszerváltást követően, amikor végre minden szabadon megírhatóvá vált, a KICS és „belső” publikációi is túlhaladottá váltak. A csapat széttrajzolt: volt, aki kutató maradt, mások politikusok, vállalkozók, az új hatalom vagy az ellenzék politikai döntéseinek előkésztői lettek.” (Richter, 1999)

*Oeconomica*t. Ennek feltétele lett volna a lap privatizálása és egy nemzetközi, jórészt kelet-közép-európai tekintélyes közgazdászokból álló új szerkesztőbizottság és szerkesztőség.

Földi talált olyan befektetőt, aki megvette volna a csökkenő példányszámú folyóiratot, és több tekintélyes tudóst igyekezett megnyerni a nemzetközi szerkesztőség, szerkesztőbizottság tagjának. A terv mégsem valósult meg. A privatizációért felelős hatóság és az Akadémiai Kiadó vezetői a kiadó egységes magánosítását szorgalmazták, ezért ellenezték és meggátolták az *Acta* külön eladását. A szerkesztőség felállítása is lassabban haladt a vártnál.

Valószínűleg követett el hibákat a mentőakció során, de a kudarc fő okát abban látom, hogy csak fokozatosan ismerte fel, hogy a szocialista rendszerben oly gondosan felépített és karbantartott kapcsolatrendszere az új világban részben megsemmisült, vagy kisebb hatékonysággal működik, mint korábban. Tagjai a hivatalaikból, mások a közélet peremére kerültek, nyugdíjba mentek. Ha akartak, sem tudtak segíteni az *Acta* vagy a KICS megmentésében és átalakításában.

Földit mindez nem keserítette el. Bölcsőbb és nagyvonalúbb volt annál, hogy a fiaskó okozta szomorúságát ne ellensúlyozta volna a rendszerátalakulás miatt érzett elégedettség, és az, hogy korábbi munkatársai továbbra is szoros kapcsolatban maradtak vele. Tudta: a késői szocializmust kutató történészek s a jövő társadalmi kísérleteinek tervezői haszonnal forgatják majd az *Acta* köteteit. Amikor átadta a folyóiratot az új vezetésnek, már terveket szőtt és új intézményeket épített. De ez már egy másik történet.

IRODALOM

Richter Sándor (1999): Földi Tamás hetvenéves. Közgazdasági Szemle. XLVI, április, 380–381.